

(Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка).] – Київ : Симоненко О. І., 2019 – С. 22 – 25.

3. Ващенко О. М. Особливості побудови здоров'язбережувального освітнього середовища початкової школи / О. М. Ващенко // Здоров'я та фізична культура. – 2014. – № 4 (292). – С. 2–9.

4. Коцур Н. І. Формування здоров'язбережувального простору в загальноосвітніх навчальних закладах / Н. І. Коцур // Рідна школа. - 2012. - №11. - С. 60-65.

5. Особливості психолого-педагогічний супроводу дітей з помірною розумовою відсталістю в системі корекційно-розвивального навчання спеціального загальноосвітнього закладу : навч.-метод. посіб. / авт.: О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Гладченко, С. В. Трикоз, А. В. Міненко та ін.: За наук. ред. О. В. Чеботарьової, І. В. Гладченко. – К., ІСП НАПН України, 2016. – 148 с. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/707272/>

6. Особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями / навч.-метод. посіб. /авт.: О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Бобренко, І. В. Гладченко, О. І. Мякушко, С. В. Трикоз, І. В. Сухіна, Н. А. Ярмола. За ред.: О. В. Чеботарьової, І. В. Сухіної. – К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. – 233 с. – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/718292/>

7. Сливка Л. В. Здоров'язбережувальна педагогіка / навч.-метод. посіб. / Л. В. Сливка. – Івано-Франківськ: видавець Кушнір Г. М., 2016. – 200 с.

8. Сутула В. О. Сучасні педагогічні технології в системі фізичного виховання школярів / В. О. Сутула, Г. В. Власов, О. І. Булгаков. – Харків, 2013. – 117 с.

Гноєвська О.Ю.

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
доцент кафедри логопедії та логопсихології

РОЛЬ ІГРАШКИ В ЗАСВОЄННІ СЛОВНИКА ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Однією з сучасних проблем дошкільної лінгводидактики є проблема розвитку словника. Різні аспекти словникового розвитку дошкільників знаходять відбиття в працях педагогів, психологів, лінгводидактів (О. Аматьєва, В. Коник, К. Крутій, Н. Кудикіна, В. Ляпунова, Є. Негневицька, О. Соловійова, Є. Тихєєва, А. Шахнарович, М. Черкасов, К. Чуковський, О. Ушакова, В. Ядешко та ін.) [15] та представників наукової школи академіка А. Богущ (Н. Гавриш, Н. Ємельянова, Н. Кирста, Н. Луцан, І. Луценко, І. Непомняща, І. Попова, Ю. Руденко, Н. Савельєва, Н. Чепелюк). У наукових працях Н. Луцан, Ю. Руденко, Н. Савельєвої визначено особливості становлення та розвитку словника дітей дошкільного віку [6].

Засвоєння словника вирішує завдання накопичення та уточнення уявлень, формування понять, розвитку змістовної сторони мислення. Одночасно з цим відбувається розвиток операційної сторони мислення, оскільки оволодіння

лексичним значенням відбувається на основі операцій аналізу, синтезу, узагальнення [1].

Ми розглянемо, як формується словник дитини в молодшому віці та які педагогічні впливи необхідні для того, щоб забезпечити своєчасний розвиток словника маленької дитини. Наш вибір засобу засвоєння словника не випадковий і обумовлений безліччю передумов.

По-перше, іграшка — незмінний супутник дитини з перших днів народження. Її спеціально створює дорослий у виховних цілях, щоб підготувати малюка до входження в суспільні відносини. Як підмітила відомий психолог Урунтаєва Р. А., що головне завдання дорослих полягає в тому, щоб навчити дитину діяти з іграшками.

По-друге, провідною діяльністю в дошкільному віці є гра та як її засіб — іграшка. З її допомогою діти пізнають світ.

Проблема словникової роботи з дітьми на етапі дошкільного дитинства [51,52] досліджувалася низкою вчених. Різні аспекти словникового розвитку дошкільників знаходять відображення в працях педагогів, психологів, лінгводидактів (О.Аматьєва, А.Богущ, Н.Гавриш, В.Коник, К.Крутий, Н.Кудикіна, Н.Луцан, І.Луценко, В.Ляпунова, Є.Негневицька, І.Непомняща, Ю.Руденко, О.Соловійова, Є.Тихеєва, А.Шахнарович, М.Черкасов, К.Чуковський, О.Ушакова, В.Ядешко та ін.). Проблема збагачення словникового запасу дошкільників знайшла відображення в дослідженнях Г.Бавикіної, А.Богущ, І.Непомнящої, Ю.Ляховської. У наукових працях А.Іваненко, М.Коніної, В.Коник, Н.Кудикіної, Н.Луцан, Ю.Ляховської, Ю.Руденко, Н.Савельєвої визначаються особливості становлення і розвитку словника дітей дошкільного віку.

Вчені досліджували також особливості засвоєння семантики слів, уточнення і розширення значень уже відомих у певному контексті; використання тематичного принципу введення лексики, асоціативного поєднання слів [51,52] (А.Арушанова, Л.Бірюк, Н.Гавриш, А.Ількова, Н.Кирста, Л.Колунова, Г.Куршева, О.Максаков, А.Лаврентьєва, Є.Савушкіна, А.Смага, О.Сомкова, Ф.Сохін, Є.Струніна, О.Ушакова, Т.Юртайкіна) [48] . Н.Гавриш, В.Коник, Н.Кудикіна, Ю.Руденко, О.Ушакова займаються питаннями розвитку словника. Роботи В.Ветрова, М.Яшиної, Я.Ядешко присвячені кількісному накопиченню словника дошкільників. Особливості розуміння дітьми слів і понять висвітлено в роботі О.Логінової [1].

У дослідженні А.Лаврентьєвої доведено, що становлення системи лексичних значень слів відбувається поступово. Труднощі у виявленні рівня розвитку семантичної сторони мовлення у дітей четвертого року життя пов'язані з низкою причин: швидкою втомлюваністю, невідповідністю оволодіння фонетичним та змістовим планом слів, а також нездатністю до вичленювання суттєвих ознак слова. А.Лаврентьєва довела, що у молодших дошкільників можна сформулювати розуміння та використання в мовленнєвій діяльності лексичних одиниць і семантичних відношень на основі спеціальної роботи, спрямованої на усвідомлення дітьми місця слова в лексичній системі рідної мови. Формування свідомого ставлення дитини до змістової сторони

лексичних одиниць та вміння використовувати їх у мовленнєвій діяльності підводить до оволодіння значенням слова на рівні змісту [2].

За іншим науковим напрямом досліджень в якості пріоритетного обрано особливості розвитку словника дітей у різних видах діяльності (В. Гербова, М. Коніна, В. Логінова, К. Ушинський, Є. Флеріна, В. Ядешко, В. Яшина), ознайомлення їх зі словом у різних видах діяльності, особливості розуміння значення слова дітьми різних вікових груп, опанування узагальнювального значення слів, уведення саме таких, що позначають елементарні поняття. Автори орієнтують на необхідність створення широкого розвивального простору для оптимізації процесу оволодіння дітьми словниковим запасом. Численними дослідженнями, узагальненням широкого досвіду педагогів-практиків вони доводять роль включення дітей в активну діяльність із різними предметами, іграшками та матеріалами, наполягають на особливій ролі дорослого, без словесного супроводу активних дій дітей слова не зможуть бути засвоєні дошкільниками [2].

У сучасній методиці словникова робота розглядається як цілеспрямована педагогічна діяльність, яка забезпечує ефективне засвоєння словникового складу рідної мови. Розвиток словника розуміється як тривалий процес кількісного накопичення слів, освоєння їх соціально закріплених значень та формування вміння використовувати їх у конкретних умовах спілкування [5].

Слово забезпечує зміст спілкування. Головною особливістю слова є єдність його лексичного і граматичного значень. Лексичні значення – згустки людських знань про певні сторони дійсності, без їх засвоєння неможливе оволодіння мовою як засобом спілкування і знаряддям мислення. Значення слова має складну будову [5]. По-перше, в ньому можна виділити предметність, тобто позначення предмета, номінацію. У семантиці слова розрізняють і другу сторону – систему абстракцій і узагальнень, яка ховається за словом, систему зв'язків і відносин, яка в ньому виражається. Наприклад, слово *стіл* вказує на певний предмет – *стіл*, але разом з тим виділяє суттєву ознаку предмета – наявність настилу від кореня *стіл*, *стелили*, *настилати*, а також позначає *столи* будь-якої форми, будь-якого виду [5].

Слово – виключна здатність людини виражати свої думки і почуття, здатність мовити, спілкуватися (В.Даль); основна функціонально-структурна і семантична одиниця мови, що становить звук або комплекс звуків і, характеризується самостійністю і відтворюваністю (А.Грищенко, Л.Мацько, М.Плющ, О.Пономарів); має певне значення і вживається в мовленні як [6] самостійне ціле (О.Пономарів); дає найменування для всіх пізнаних людиною предметів і явищ природи та суспільства, відношень і залежностей, для вираження людиною почуттів, емоційних реакцій і волевиявлень; має самостійно закріплене суспільно-комунікативною практикою значення, називає предмет, явище, входить із властивим його індивідуальним значенням до словникового складу мови (Л.Мацько, О.Мацько, О.Сидоренко) [5].

Для з'ясування сутності словникової роботи в дошкільному навчальному закладі дуже важливо підкреслити, що значення слова можна визначити на основі встановлення трьох сторін: 1) співвіднесеності слова з предметом, 2)

зв'язку слова з певним поняттям, 3) співвіднесення слова з іншими лексичними одиницями всередині лексичної системи мови (В. А. Звегінцев). Засвоїти значення слова – означає опанувати всіма його сторонами [5].

Аналіз природи слова та особливостей засвоєння дітьми лексики дозволяє виділити у словниковій роботі з дошкільниками два аспекти. Перший аспект полягає в освоєнні дитиною предметної віднесеності слів та їх понятійного змісту. Він пов'язаний з розвитком пізнавальної діяльності дітей і здійснюється в логіці предметних зв'язків і відносин. В дошкільній методиці розвитку мовлення цей аспект представлений насамперед у роботах Е. І. Тихеєвої, М. М. Коніної, Л. А. Пенъевської, В. І. Логінової, В. О. Гербової, А. П. Іваненко, В. І. Яшиної.

Другий аспект полягає в засвоєнні слова як одиниці лексичної системи, його зв'язків з іншими лексичними одиницями. Особливе значення тут набувають ознайомлення дітей з багатозначними словами, розкриття їх семантики, точне за змістом використання антонімів, синонімів, багатозначних слів, т. е. розвиток смислової сторони мови. Це напрямок більшою мірою представлено у працях Ф. А. Сохіна та його учнів (О. С. Ушакової, Е. М. Струніної та інших). Обидва ці аспекти взаємозв'язані між собою, і, безумовно, робота над смисловою стороною слова стає можливою лише при засвоєнні дітьми предметного, понятійного змісту слова.

Таким чином, словникова робота в дитячому садку, спрямована на створення лексичної основи мови і займає важливе місце в загальній системі роботи по мовному розвитку дітей. Разом з тим вона має велике значення для загального розвитку дитини. Оволодіння словником є важливою умовою розумового розвитку, оскільки зміст історичного досвіду, який присвоюється дитиною в онтогенезі, узагальнено та відображено в мовленнєвій формі та насамперед у значеннях слів (А. Н. Леонтьєв) [5].

Особливість словникової роботи в дошкільному закладі полягає в тому, що вона пов'язана зі всією виховною та освітньою роботою з дітьми. Збагачення словникового запасу відбувається у процесі ознайомлення з навколишнім світом, у всіх видах дитячої діяльності, повсякденному житті, спілкуванні. Робота над словом уточнює уявлення дитини, поглиблює його почуття, організовує соціальний досвід. Все це має особливе значення в дошкільному віці, оскільки саме тут закладаються основи розвитку мислення і мовлення, відбувається становлення соціальних контактів, формується особистість [4].

Отже, роль слова як найважливішої одиниці мови і мовлення, його значення в психічному розвитку дитини визначають місце словникової роботи в загальній системі роботи по розвитку мови дітей у дошкільному навчальному закладі [5].

Особливості словника дітей дошкільного віку в нормальному онтогенезі достатньо широко вивчені в фізіології, психології, психолінгвістиці. Лексика дитини розвивається поступово під час мовленнєвого спілкування оточення з дитиною та знайомства з навколишнім світом. Словник представлений у двох аспектах: пасивний словник (імпресивна лексика) – це ті слова, які дитина знає та розуміє їх значення. Активний словник (експресивна лексика) – це ті слова,

які дитина використовує у спілкуванні з оточенням. У нормі пасивний словник переважає над активним.

У розвитку словника дітей дошкільного віку виділяють два боки: кількісний ріст словникового запасу та його якісний розвиток, тобто оволодіння значенням слів.

Для багатьох дітей на початку відвідування молодшої групи характерна загальна пом'якшеність мовлення, пропуски, спотворення і перестановка звуків, складів, їх заміна, порушення звукової структури слова, уподібнення звуків. Діти добре диференціюють звуки, в них розвинений фонематичний слух. У словнику дітей зустрічаються всі частини мови, хоча переважають іменники (до 50 %) і дієслова (28–30 %), багато ще полегшених слів, слів-універсалізмів.

Провідною формою спілкування залишається діалогічне мовлення.

У першій половині означеного віку ще переважає ситуативне мовлення. Зі зміною провідного типу діяльності (предметно-маніпулятивної на сюжетно-рольову гру) з'являються нові форми мовленнєвих дій – висловлювання у структурі мовленнєвої діяльності такого типу:

- ✓ висловлювання, що коментують власні ігрові дії дитини;
- ✓ висловлювання, що коректують дії партнера;
- ✓ висловлювання, що планують дії і розподіл ролей.

Переважають вказівні займенники «ось», «тут», «цей». Характерна неточність у вживанні абстрактних, узагальнювальних, збірних, часових і просторових понять. Яскраво виражене словотворення

У молодшому дошкільному віці спостерігаються значні індивідуальні відмінності дітей у розвитку всіх сторін мовлення [5]. Про це варто пам'ятати вихователю і планувати індивідуальні заняття з дітьми, які мають затримки мовленнєвого розвитку, та з тими [5], хто явно випереджає своїх однолітків щодо нормативів вікового розвитку мовлення.

Якщо звернутися до історії цього питання, то вперше завдання щодо словникової роботи з дошкільниками визначила Є. Тихеева у праці «Розвиток мовлення дітей» [6].

Завдання словникової роботи в дитячому саду були визначені [48]. у працях М.М. Коніної, О.І. Соловйової, Є.І. Тихеевої, серед них, зокрема: збагачення словника новими словами, засвоєння дітьми раніше невідомих слів, а також нових значень ряду слів, які вже є в їхньому лексиконі. Збагачення словника відбувається, в першу чергу, за рахунок загальноновживаної лексики (назви предметів, ознак і якостей, дій, процесів та ін.); [6].

✓ закріплення і уточнення словника. Це завдання обумовлене тим, що у дітей слово не завжди пов'язане з уявленням про предмет. Вони часто не знають точного найменування предметів. Тому сюди входять поглиблення розуміння вже відомих слів, наповнення їх конкретним змістом на основі точного співвіднесення з об'єктами реального світу, подальшого оволодіння узагальненням, яке в них виражено, розвиток вміння користуватися загальноновживаними словами; [5].

✓ активізація словника. Засвоювані дітьми слова діляться на дві категорії: пасивний словник (слова, які дитина розуміє, пов'язує з певними уявленнями, але

не вживає) і активний словник (слова, які дитина не тільки розуміє, але активно, свідомо при всякому зручному випадку вживає в мові). У роботі з дітьми важливо, щоб нове слово увійшло в активний словник. Це відбувається тільки в тому випадку, якщо воно буде закріплено і відтворене ними в мові. Дитина повинна не тільки чути мову вихователя, а й відтворювати її багато разів, тому що при сприйнятті бере участь, в основному, тільки слуховий аналізатор, а в говорінні – ще й м'язово-руховий і кінестетичний аналізатори; [5]

✓ усунення з мовлення дітей нелітературних слів (діалектні, просторічні, жаргонні). Особливо це необхідно, коли діти перебувають в умовах неблагополучного мовленнєвого середовища.

Нове слово має увійти до словника в поєднанні з іншими словами, щоб діти звикли вживати їх у потрібних випадках [5].

У програмі «Українське дошкілля» висвітлено освітні завдання для дітей четвертого року життя, а саме:

- ✓ збагачувати словник новими словами, сприяти засвоєнню дітьми раніше невідомих слів і нових значень слів, які є в лексиконі дітей;
- ✓ забезпечувати засвоєння значень слів і їх доречне вживання відповідно до контексту висловлювання, ситуації, в якій відбувається спілкування;
- ✓ активізувати словник застосуванням дітьми слів у різних мовленнєвих ситуаціях;
- ✓ вчити культури мовлення [6].

На основі розширення уявлень і знань збільшувати запас слів, що означають назви предметів, їх якості та властивості, професії, пори доби [5].

Поповнювати словник дієприкметниками (квітучий, захмарений, спілий), дієприслівниками (сидячи, підстрибуючи), прислівниками (міцно, розумно, праворуч, ліворуч) [5].

Активізувати вживання у мовленні іменників, що означають назви частин, деталей предметів, частин тіла людей і тварин [5].

Вчити розуміти і вживати узагальнюючі слова: «іграшки», «одяг», «меблі», «овочі», «фрукти», «ягоди», «посуд», «їжа», «птахи», «тварини».

Вчити розуміти і вживати синоніми, омоніми, слова в прямому і переносному значенні (дорога, шлях, стежка; ручка в дитини – ручка дверей, ключ журавлиний – ключ до дверей; йде людина – йде дощ) [4].

Збагачувати словник дітей образними поетично-художніми виразами (мишка-шкряботушка, зайчик-побігайчик), порівняннями (білий, немов сніг; прозорий, як скло), фразеологізмами, приказками, прислів'ями, звуконаслідувальними словами.

Поступово збагачувати словник синонімами (словами, близькими за значенням): куштувати – пробувати, сильний – дужий тощо. Вчити дітей добирати слова протилежні за значенням (антоніми): чистий – брудний, йти – бігти, великий – малий. Збагачувати словниковий запас спільнокореневими словами (обід – обідати), словами з однаковими суфіксами (спальня – їдальня) та префіксами (зав'язати – застібнути) [4].

Вчити активно вживати слова ввічливості: «Доброго ранку!», «Доброго дня!», «Доброго вечора!», «До побачення», «Вибач(те)», «Будь ласка», «Прошу», «Дякую» [1].

Завдання вихователя – максимально оптимізувати процес збагачення словника. Застосовуючи різні методики розвитку мовлення і збагачення словника, можна домогтися позитивних результатів. Словник дитини є основою розвитку мовлення дітей.

Література

1. Богуш А. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей удошкільних закладах : підруч. для студ. вищ. навч. закл. фак-тів дошк. освіти / А. Богуш, Н.Гавриш, Т. Котик. - К. : Видавничий Дім «Слово», 2006. - 304 с.
2. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии / Л.С. Выготский. – СПб.: Союз, 2004.
3. Тихеева Е.И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста). — М.: Просвещение, 1981 — с. — 144.http://pedlib.ru/Books/2/0320/index.shtml?from_page=1
4. Ушакова О.С, Струнина Е.М. Методика развития речи детей дошкольного возраста: Учеб.--метод. пособие для воспитателей дошк. образоват. учреждений. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2004. — 288 с. — С. — 172.http://pedlib.ru/Books/5/0220/5_0220-172.shtml#book_page_top
5. Федкевич Л.В. Развитие словника молодших дошкільників у різних видах діяльності /Л.В. Федкевич // Навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: актуальні питання теорії і методики / за заг. ред. О.О.Максимової, М.А.Федорової. – Житомир: ФОП Левковець, 2016. – У 2-х ч. – Ч. I. – 216 с. – С. – 210.
6. Федкевич Л.В. Развитие словника молодших дошкільників у різних видах діяльності /Л.В. Федкевич // Навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: актуальні питання теорії і методики / за заг. ред. О.О.Максимової, М.А.Федорової. – Житомир: ФОП Левковець, 2016. – У 2-х ч. – Ч. I. – 216 с. – С. – 210-211.

Горлачов О.С.

кандидат психологічних наук, доцент,
докторант кафедри сурдопедагогіки та
сурдопсихології імені М.Д.Ярмаченка
факультету спеціальної та інклюзивної освіти
Національного педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова

РОЗВИТОК ЛЕКСИКИ МІМІКО-ЖЕСТОВОГО МОВЛЕННЯ

На сьогодні миміко-жестове мовлення однозначно визначається як засіб міжособистісного спілкування осіб з порушеннями слуху в процесі навчально-виховної роботи в спеціальному закладі освіти та в усьому процесі їхньої життєдіяльності. Тому, виступаючи засобом спілкування, миміко-жестове мовлення весь час розвивається, збагачується та удосконалюється як лексично,